

Hocalar Devri Uygur Tezkireleri Işığında Geç Dönem Çağatay Şairi Ömer Baki'nin Biyografisine Katkılar

Contributions to the Biography of the Late Period Chagatai Poet 'Umar Baqi in Light of the Biographical Memoirs of the Uyghurs Written During the Khwajagan

Fatih Bakırcı¹

¹Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.B. 0000-0003-0114-8085

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatih Bakırcı,

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,

Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: fthbkrc@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 01.12.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 20.02.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 03.03.2023

Kabul/Accepted: 00.04.2023

Atıf/Citation: Bakırcı, F. (2023). Hocalar devri
Uygur tezkireleri ışığında geç dönem Çağatay şairi
Ömer Baki'nin biyografisine katkılar. *TUDED*,
63(1), 97–112.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1212857>

ÖZET

Bu makalenin konusu Ali Şir Nevayi'nin (1441-1501) tesirinde kalıp *Ferhad ü Şirin* (1792) ve *Leyli vü Mecnun* (1792) eserlerini kaleme alan geç dönem Çağatay şairlerinden Ömer Baki (18. yüzyıl) ve onun biyografisine yapılan çeşitli katkılardan oluşmaktadır. Gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında kendisinden bahseden kaynaklarda yeterli ve doyurucu bilgilerin olmayışı bizi dönemin birincil kaynak ve belgelerine götüren bir tarama ve incelemeye sevk etmiştir. Bu araştırma ve incelemenin neticesinde Hocalar Devri'nde yazılan "Uygur tezkireciliği"nin son derece önemli olduğu anlaşılmıştır. Uygurların yoğun olarak yaşadığı Kâşgar, Yarkend, Hoten, Turfan gibi kültür merkezlerinde yazılan ve daha çok filolojik açıdan geç dönem Çağatay Türkçesi özelliklerini yansıtan bu tezkirelerde dönemin pek çok tarihî, siyasi, dinî, ilmî ve edebî şahsiyetini ve olaylarını takip ve tespit etmek mümkündür. Bu tezkireler arasında Ömer Baki'nin biyografisine katkıda bulunacak verileri ihtiva eden iki tezkire öne çıkmaktadır: Bunlardan birisi *Tezkire-i Hâcegan*, diğeri ise *Kıssa-i Hazret-i Hâce Afak ve Yusuf Hâce ve Hâce Cihan*'dir. Geç dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış Arap harfli olan her iki tezkirenin ilgili satırları üzerinde öncelikle transkripsiyonlu metin ve Türkiye Türkçesine aktarım çalışması yapılmış, ardından metin bağlamsal bir metotla veriler tespit edilip literatüre kazandırılmak üzere bilgiye dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler ışığında Ömer Baki'nin, çağının önemli bir edebiyat ve sanat adamı oluşunun yanı sıra ulemalığı, mesleki unvanları ve özellikle Yarkend'in ve döneminin "molla" ve "ahund"larının en başında geldiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Baki, Geç Dönem Çağatay Türkçesi, Tezkire, Uygurlar, Yarkend

ABSTRACT

This article's subject involves 'Umar Baqi in the 18th century, one of the late Chagatai poets who wrote *Farhad and Shirin* (1792) and *Layli and Majnun* (1792) under the influence of Ali Shir Navai (1441-1501), and various contributions to his biography. The lack of sufficient and satisfactory information in the sources mentioning 'Umar Baqi, both in Turkey and abroad, has led to a search and examination of the primary sources and documents of the period. As a result of this research and examination, the biographical work of the Uyghurs that had been written in the period of Hwajagan is understood to be extremely important. These biographies were written in cultural centers such as Kashgar, Yarkant, Hotan, and Turfan where Uyghurs had lived in great numbers and reflect the characteristics of the late Chagatai Turkish in terms

of philology. Following many historical, political, religious, scientific, and literary figures and events of the period has been determined to be possible through these works. Among these biographies are two that come to the fore and contain data that are able to contribute to the biography of 'Umar Bakî. One of these is *Tazkira'î Khwajagan*, and the other is *Qissa'î Hazrat'î Khwaja Afaq, Yusuf Khwaja, and Khwaja Cahan*. The relevant lines of both biographical memoirs are written in Chagatai Turkish with Arabic letters, whose transcribed text and its transfer to Turkish in Türkiye were carried out first, after which the text was converted into information to be brought to the literature by identifying the data using a contextual method. In light of the obtained data, the study will attempt to reveal that 'Umar Bakî had been an important man of literature and art in his time, one with the personality of a theologian and professional titles such as Yarkant; he also ranked among the top of the mullahs [mosque leader] and akhunds [Persian for Islamic scholars] of his period.

Keywords: 'Umar Bakî, late period Chagatai Turkish, *tazkira*, Uyghurs, Yarkant

EXTENDED ABSTRACT

One area where the Eastern Turkish written language, which had been the common language of Northern and Eastern Turkism between the 15th-20th centuries, had existed was the East Turkestan region, which Uyghurs had densely populated and is within the borders of the People's Republic of China today. Cultural centers should be mentioned in this region, such as Kashgar, Yarkant, Hotan, and Turfan, where important data for Turkish language, history, and culture have been recorded. These cultural centers fulfilled their mission within the framework of the teaching approach and curriculum of the period and trained many poets, writers, literary figures, thinkers, and scholars. Most of these names can be seen in the biographies that are listed among the primary sources of the period.

One of the personalities in these biographical works is 'Umar Bakî, and among the biographical works on the Uyghur, two come to the fore that contain data contributing to 'Umar Bakî's biography. One is *Tazkira'î Khwacagan*, and the other is *Qissa'î Hazrat'î Khwaja Afaq, Yusuf Khwaja, and Khwaja Cahan*. As is understood from the information in these two biographies, 'Umar Bakî's religious, scientific, and literary aspects were dominant for his period. However, not much information is seen to be present about 'Umar Bakî and his life in the source works or short notes written about him. For this reason, some inferences were able to be made about 'Umar Bakî based on the opportunity of being able to examine the biographies within the scope of the primary sources of the period and the field.

When examining the data in the biographies, the poet 'Umar Bakî from Yarkant is seen to have had a versatile personality that was recognized and respected in the period and the region, as well as to have been a man of literature. Among the data, the most emphasized feature is that he was knowledgeable, well-educated, and the best scholar of Yarkant and even of the period. This feature is constantly mentioned in the relevant lines of the biographical texts that were scanned. Another feature is that 'Umar Bakî, who is encountered in some lines, had undertaken the duties of a kind of ambassador and spokesman between the ruling class of the region and the *umara* [leading gentlemen] and *hâkim begs*. He was a consultant who played a role, especially in resolving internal issues, and was consulted on occasion. All these texts show that 'Umar Bakî's success and mobility in the professional fields, over which the study has attempted to draw boundaries using contextual data, involved his versatile personality that had been brought up in accordance with the educational model of the period.

New information about ‘Umar Baqı has been brought to the literature thanks to the textual transcriptions performed regarding the relevant lines of these biographical works written in Chagatai Turkish and transferred to Türkiye Turkish, as well as to the data that were found using a text-contextual method. Thus, in addition to being an important man of literature and art, ‘Umar Baqı had also been one of the ‘*ulama* [theologian], a respected bureaucrat on the right side of the ruling class, an ambassador or spokesman who played a role in resolving various domestic issues, and a *mullah* [mosque leader] of Yarkant and his era; he was also determined to have been a top *akhund* [Persian for Islamic scholar]. This is understood due to ‘Umar Baqı being mentioned in the biographical work of *Qissa’i Hazrat’i Khwaja Afaq, Yusuf Khwaja*, and *Khwaja Cahan* as the “*Hazrat’i Akhund Mullah ‘Umar Baqı*.” In *Tazkira’i Khwajagan*, he is mentioned only by the title of *akhund* (i.e., ‘Umar Baqı Akhund). Therefore, ‘Umar Baqı was an effective *akhund* of his age while at the same time also being one of the most important *mullahs* of Yarkant (i.e., one of the best teachers).

As a result, upon evaluating all these data and despite ‘Umar Baqı describing himself with words such as *fakir* [the poor] and *fakir-al-hakir* [the abjectly poor] as signs of humility, primary sources of the period are also seen to have described ‘Umar Baqı with such titles such as *hazrat* [the venerated] and *akhund*. He was even referred to as *muqtada’i dil-pasand* [the person who is liked by the hearts and followed].

Giriş

Kuzey ve Doğu Türklüğünün yaklaşık beş asırlık ortak dili olan Doğu Türk yazı dilinin (15-20. yy.) varlık alanlarından birisi de günümüz Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Uygur etnisitesinin yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan bölgesidir. Bu bölge içinde özellikle Türk dili, tarihi ve kültürü için önemli verilerin kayda geçirildiği Kâşgar, Yarkend, Hoten ve Turfan gibi kültür merkezlerini zikretmek gerekir. Döneminin öğretim anlayışı ve müfredatı çerçevesinde bu kültür merkezleri misyonunu yerine getirmiş ve pek çok şair, yazar, edip, mütefekkir ve âlim yetişmiştir. Yetişen bu isimlerin büyük bir kısmını dönemin birincil kaynakları arasında sıralanabilecek tezkirelerde görmek mümkündür. Filolojik özellikleri bakımından geç dönem Çağatay sahası metinleri arasında değerlendirebileceğimiz bu tezkireler içerik, kapsam, şekil, yapı ve üslup gibi hususiyetler açısından Türk kültüründe yazılan daha önceki tezkirelere göre bazı farklılıklar göstermektedir (bk. Öger 2010, s.534). Türkiye Türkolojisi'nde özellikle son yıllarda daha fazla çalışılmaya başlanan bu yazılı ürünlerde, Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları merkezlerde kaleme alınmalarından dolayı, daha çok bu bölgenin öne çıkan tarihî, siyasi, dinî, ilmî ve edebî şahsiyetleri anlatılmıştır. Bu şahsiyetlerden birisi de söz konusu tezkirelerdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla ilmî ve edebî yönleri baskın olan *Ömer Baki*'dir. Ömer Baki'nin kaynaklarda ismi geçen ve günümüze kadar gelen iki eserinden biri olan *Ferhad ü Şirin/Ferhadname* üzerinde daha önce tarafımızdan filolojik incelemeyle birlikte metin neşri yapılmış ve edebî şahsiyeti üzerinde durulmuştu (Bakırcı 2016, s.32-36). Ömer Baki ile ilgili hazırlanan kaynak eserlerde veya düşülen kısa notlarda ise kendisi ve hayatı hakkında pek fazla bilgiye rastlanmadığı vurgulanmış ve tarafımızdan da şairin biyografik bilgileri için bu vurgulamalarla yetinilmişti (Bakırcı 2016, s.30-32). Ancak dönemin ve sahanın birincil kaynakları kapsamında yer alan tezkireleri inceleme fırsatıyla birlikte Ömer Baki ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmuştur. İncelenen tezkirelerdeki ilgili verilere ve bunlara ilişkin çıkarımlara geçmeden önce makalemizin araştırma konusu olan Ömer Baki hakkında Türkoloji literatüründe yer alan bilgilere yer vermek faydalı olacaktır.

1. Ömer Baki (18. yy.) Hakkında Literatürdeki Bilgiler

Geç dönem Çağatay edebiyatının 18. yüzyıl şairlerinden Ömer Baki'nin doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Doğum tarihiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülse de (bk. Bakırcı 2020, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/omer-bakii>. Erişim tarihi: 26.11.2022) genel olarak 1720'li yıllarda dünyaya geldiği ve Yarkendli (Yeken şehri) olduğu kabul edilmektedir (bk. Abdurrahim 2012, s.46; Osman 2012, s.257). Nitekim Türkiye'deki kaynaklarda daha çok "Ömer Baki" olarak geçen şair, Urumçi'deki edebiyat tarihiyle ilgili çalışmalarda "Ömer Baki *Yarkendî*" (İltebir 2007, s.96) veya "Ömer Baki *Yarkendiy*" (Recep 1995, s.5) ismi zikredilmek suretiyle Yarkendli olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Ancak kaleminden çıkan *Ferhad ü Şirin* ve *Leyli vü Mecnun* yazmalarının ilk yapıklarında kendisinden "Ömer Baki" diye bahsettiğini de vurgulamak gerekir:

Ferhad ü Şirin'de Ömer Baki: Fakîr ‘Ömer Bâkî’⁽⁴⁾ bî-istâ‘at Ferhâd ü Şîrîn’ din bir neçend hikâyeye şîrîn-nişârî tertîbi⁽⁵⁾ birle ‘ibâret keltürdi (BN Supp. Turc 973: 1b/3-5) (Bakırcı 2016, s.30).

Leyli vü Mecnun'da Ömer Baki: Fakîrû'l-hâkîr ‘Ömer Bâkî’ bî-istîhâ‘at Leyli Mecnûn’dın neçe hikâyeler neşr tertîbi birle zâhirî ‘ibâretge keltürdi (Bodleian MS.IND.IST.TURK 27: 63b/11-12) (Bakırcı 2016, s.30).

Ömer Baki'nin hayatına ilişkin biyografik kaynaklarda yer alan bilgiler maalesef sınırlıdır. Ancak kaynaklardaki bu sınırlı bilgilerin yanı sıra *Ferhad ü Şirin* adlı eserinden anlaşıldığı kadarıyla Ömer Baki, Yarkend Hâkim Beki İvaz Bek (Evez Bey, İvazbiy İnak 1792-1804) (İltebir 2007, s.96) zamanında yaşamıştır: *Ulemâ ve ümerâ vezîr-i mükerrrem İvaz Bek halledellahu ta'âlâ mülkehu ve ebbede devletehuniñ vaktlarıda fakîr Ömer Bâkî* (BN Supp. Turc 973: 1b/2-3; Bakırcı 2016, s.42). Ayrıca Ablikim Baki İltebir (2007, s.96), Ömer Baki'yi “XVIII-XIX. yüzyıl Uygur destan şairi”, Hofman (1969, s.55), “XVIII. yüzyılda yaşamış Hokand'da hazırlanan *Mecmuatu 'ş-Şuara*’da ismi geçen bir ‘Çağatay’ şairi”, Blochet (1993, s.114) ise “Doğu Türkçesiyle *Ferhadname (Ferhad ü Şirin)* yazan bir şair” olarak değerlendirmişlerdir. Bu ifadeler özellikle Ömer Baki'nin yaşadığı dönemin ve edebî yönden bağlı olduğu sahanın vurgulanması açısından önemlidir.

Türkiye’de yayımlanan ilgili çalışmalara gelince bir kısmında Ömer Baki’den bahsedilip kısa bilgiler sunulurken bir kısmında kendisi hakkında herhangi bir bilgi yer almaz. Çoğu birkaç satırlık olan bu bilgilerin birbirinin tekrarı olduğunu ve yazar hakkında doyurucu fikirler sunmadığını göstermek amacıyla bu kaynaklar ve içerikleri burada sıralanmıştır.

1. Türkiye’de yapılan çalışmalarda tespit edebildiğimiz kadarıyla Ömer Baki’den ve *Ferhad ü Şirin* eserinden ilk kez bahseden Faruk Kadri Timurtaş’tır. Timurtaş (1959, s.80), Ömer Baki’nin *Fehadname* ve *Ferhad ü Şirin* adlarıyla kayıtlı eserinin olduğunu ancak eserin sahibinin hayatı hakkında bir şey bilinmediğini söyler.
2. Nurettin Albayrak (1995, s.388) *İslam Ansiklopedisi*’ndeki “Ferhad ve Şirin” maddesinde Ömer Baki adlı bir şairin de Doğu Türkçesi ile bir *Ferhadname* yazdığını belirterek Ömer Baki’yle ilgili pek de bir şey bilinmediğini gösterir.
3. İskender Pala (2003, s.234), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*’ndeki “Hüsrev ü Şirin” maddesinde Ömer Baki tarafından *Ferhadname* adıyla bir eser kaleme alındığını ifade eder ve Ömer Baki hakkında herhangi bir bilgi vermez.
4. Sultan Mahmut Kaşgarlı (2004, s.91), Uygur kültürüyle ilgili yazılarını bir araya getirdiği çalışmasında Ömer Baki’nin “Uygur edebiyatının yeni bir yükseliş devri yakalamaya başladığı XVII ve XVIII. yüzyıllarda *Ferhat ile Şirin* destanı yazarak” katkıda bulunduğunu belirtir.
5. Metin Özarslan (2006, s.32), *Ferhat ile Şirin* üzerine karşılaştırmalı olarak yaptığı araştırmasında Sultan Mahmut Kaşgarlı’nın ifadelerine gönderme yaparak Ömer Baki’den ve eserinden kısaca bahseder.

6. Halime Çavuşoğlu (2015, s.735; Timurtaş 1952, s.21), Türkiye'de Ömer Baki'nin *Ferhad ü Şirin* adlı eseri üzerine müstakil olarak yapılan ilk çalışmada şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye yer vermeyip sadece Faruk Kadri Timurtaş'tan şu alıntıyı yapmakla yetinmiştir: "Eserin sahibi Ömer Bâki'nin hayatı hakkında bir şey bilmiyoruz."
7. Serap Alper (2016, s.31-34) Türkiye'de Ömer Baki'nin *Leyli vü Mecnun* adlı eseri üzerine müstakil olarak yapılan ilk çalışmada yazarın biyografisi hakkında kısa bazı bilgiler sunulmuş ve ardından filolojik merkezli bir metin neşri yapılmıştır.
8. Tülay Gençtürk Demircioğlu (2018, s.203-227) Türkiye'de yazarın *Leyli vü Mecnun* adlı eseri üzerine müstakil olarak yapılan ikinci metin çalışmasında şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye yer vermemiş; doğrudan eser merkezli bir çalışmaya odaklanmıştır.

2. Ömer Baki'nin Yaşadığı Dönemde Doğu Türkistan'daki Siyasi ve Dinî Ortama Kısa Bir Bakış

Tarih literatüründe "Yeni Çingisiler" olarak adlandırılan Türkistan hanlıkları arasında Doğu Türkistan bölgesinde siyasi bir oluşum olarak karşımıza çıkan Yarkend (Saidiye) Hanlığı (1514-1696) bulunmaktadır (geniş bilgi için bk. Alpargu 2002, s.557-605). Yarkend Hanlığını müteakiben Doğu Türkistan'da Moğol asıllı Cungarların nüfuzu altında idari ve siyasi yönden tarikat şeyhlerinin devlet başkanlığı yaptığı 66 yıllık "Hocalar Devri" (1696-1762) başlamıştır (bk. Shewarz 1976, s.266-296; Çelik 2012, s.65-89). Nakşibendi tarikatının ikinci piri sayılan Ubeydullah Ahrar'ın en önemli halifelerinden olan Mevlana Muhammed Kadı'nın müridi olan Mahdum-ı Azam'ın (Ahmet Kasani öl. 1542) (geniş bilgi için bk. Tuğ 2004, s.59) oğulları arasındaki siyasi çekişmeler, Nakşibendiliğin Doğu Türkistan'da iki önemli kola ayrılmasına neden olur. Mahdum-ı Azam'ın büyük oğlu Hoca Muhammed Emin Kalan (İşan Kelân)'ın oğulları Afakiyye veya Aktağlık (Akdağlı) adıyla, dördüncü oğlu Hoca Muhammed İshak Veli'nin oğulları ise İshakiyye veya Karatağlık (Karadağlı) adıyla ayrı görüşler savunan iki dinî zümre olarak kıyasıya mücadeleye girmeleri Doğu Türkistan'ı yeni bir döneme sürükler. Yerel yöneticilerin talepleri üzerine 1755 yılında bölgede başlayan Çin yönetiminin askerî seferleri hız kazanmış ve 1762 yılına gelindiğinde King Hanedanına bağlı Doğu Türkistan Genel Valiliği kurulmuş ve böylelikle Doğu Türkistan bölgesinde var olan Hocalar Devri sona ermiştir. Yeni Çağ'daki Doğu Türkistan bölgesine ilişkin bu kısa tarihsel bilgiler, Ömer Baki'nin yaşadığı 18. asırda Doğu Türkistan coğrafyasında özellikle dinî-mistik hareketlerin ve liderlerin kesif bir biçimde etkili olduğu bir iktidar ortamının (Hocalar Devri) varlığını ortaya koymaktadır. Hususi olarak da bu dinî-mistik hareketin başında Nakşibendilik bulunmaktadır. Dolayısıyla yukarıda sözünü ettiğimiz Uygur tezkirelerinin yazıldığı tarihler ve içerikleri değerlendirildiği bu yazılı ürünlerin aynı zamanda Nakşilik ile ilgili birer kaynak teşkil ettiğini de vurgulamak gerekir. Uygur tezkirelerinde Ömer Baki ile ilgili yapacağımız bağlamsal çıkarımlarda bölgeye ve döneme mahsus bu siyasi ve dinî ortamı göz önünde bulundurmamak faydalı olacaktır.

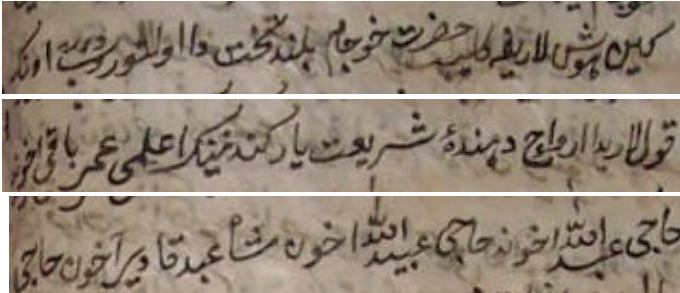
3. Uygur Tezkirelerinde Ömer Baki

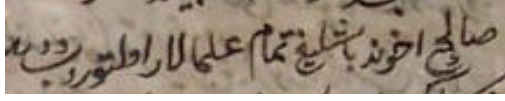
Ferhad ü Şirin ve Leyli vü Mecnun anlatılarını içeren *Hamse-i Nevayi* adlı edebî ürünüyle döneminin kültür ve sanat hayatında adından söz ettiren Ömer Baki, Ali Şir Nevayi'nin tesiriyle bu eserini kaleme almıştır. Bu eserin günümüze kadar ulaşan mevcut yazma nüshaları sayesinde edebî yönünden haberdar olduğumuz Ömer Baki'nin eğitim hayatı, yetiştiği kültürel ortam ve bulunduğu muhitteki konumu hakkında pek de bilgi sahibi değiliz. Şimdiye kadar üzerinde çalıştığımız edebiyat eserlerinden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Ancak yukarıda da vurguladığımız üzere filolojik veriler açısından geç dönem Çağatay sahasını temsil eden ve yazıldığı muhit ve de içerdiği tarihî, siyasi, ilmî, edebî ve kültürel çevre münasebetiyle “Uygur tezkireleri” diye adlandırılabilir birincil kaynakların bir kısmında yer alan bilgiler sayesinde Ömer Baki'nin biyografisine bazı katkılarda bulunulacak ve kendisini eserlerinde tevazu nişanesi olan “fakir”, “fakirü'l-hakir” gibi sözlerle takdim eden Ömer Baki'nin, dönemin birincil kaynaklarında “hazret”, “ahund” gibi saygı atfedilen unvanlarla nitelendirildiği görülecektir.

Yaptığımız inceleme sonucunda bazı satırlarında Ömer Baki'den söz eden dönem tezkireleri arasında özellikle *Tezkire-i Hacegan* ve *Afak (Apak) Hoca Tezkiresi* olarak da bilinen *Kıssa-i Hazret-i Hace Afak ve Yusuf Hace ve Hace Cihan* ön plana çıkmaktadır.

a. Tezkire-i Hacegan'da Ömer Baki'den bahsedilen satırlar ve değerlendirilmesi: Muhammed Sadık Kâşgari tarafından dönemin Kâşgar Hâkim Beyi Osman Bey'in annesi Rahime Ağaç'a'nın isteği üzerine 1182/1768-69 yıllarında kaleme alınan *Tezkire-i Hacegan* (literatürdeki farklı adlandırmalarıyla *Tezkire-i Âzizân*, *Tezkire-i Cahan*, *Durri'l-Mazhar* (Gezici 2021, s.263) içerdiği pek çok siyasi, tarihî ve sosyo-kültürel olaylarıyla son derece dikkat çekmiş ve birçok araştırmacı tarafından çeşitli vesilelerle çalışılmıştır (bk. Gezici 2021, s.270-275). Söz konusu tezkire için bu çalışmamızda Kumru'nun (2016, s.175-263) tıpkıbasımını verdiği ve “Doğu Türkistan nüshası” olarak tanımladığı nüsha esas alınmıştır. *Tezkire-i Hacegan*'da Ömer Baki ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:

Arap harfli orijinal metin:

Transkripsiyonlu metin: (...) keyin hūşlarığa kelip Hazret-i Hocam belend tahtda oturupdur. Onıg kollarıda ervâc-ı dihende-i şerî 'at, Yarkend'ning a'lemi **Ömer Baki Āhünd**, Hâcî 'Abdullāh Āhünd, Hâcî 'Abidullāh Āhün, Şāh 'Abd-kādir Āhün, Hâcî Šālīh Āhünd başlıg tamām-ı 'ulemālar oturupdur (68b/2-5).

Aktarım: (...) sonra şaşkınlıkları gidince Hazret-i Hocam yüce tahtta oturmuştur. Sağ taraflarında şeriat lütfunun itibar ettiği, Yarkend'in âlimi Ömer Baki Ahund, Hacı Abdullah Ahund, Hacı Abidullah Ahun, Şah Abdkadir Ahun, Hacı Salih Ahund başta olmak üzere ulemanın tamamı oturmuşlardır.

Tezkire-i Hacegan'da geçen bu satırlar, Doğu Türkistan bölgesine hâkim olan ve dönemi itibarıyla birbirinden ayrılmayan dinî-siyasi erk ile şair Ömer Baki arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Kaynaklarda genel olarak Ömer Baki'nin “mevcut yönetimden destek gördüğü, tanınan bir isim olduğu” (bk. İltebir 2007, s.96; Osman 2012, s.46; Abdurrahim 2012, s.257) yönündeki ifadeleri de anlaşılır kılmaktadır. Tezkiredeki anlatım bağlamında Ömer Baki, dinî-siyasi erki temsil eden “Hazret-i Hocam”ın yüce tahtının hemen sağ tarafında yer almakta ve ilk kendisinin ismi zikredilmekte, ardından ulemadan diğer isimler sıralanmaktadır: *Onıg kollarıda ... 'Ömer Baki Āhünd, Hâcî 'Abdullāh, Āhünd Hâcî 'Abidullāh Āhün, Şāh 'Abd-kādir Āhün, Hâcî Šālīh Āhünd...*

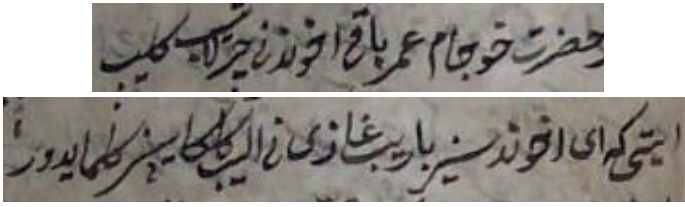
Ömer Baki için kullanılan niteleyici ifadeler iyi bir eğitim aldığına, kendisini son derece iyi yetiştirdiğine ve bu donanımından dolayı da dinî, ilmi ve sosyo-kültürel açıdan önemli bir konumda olduğuna güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Özellikle *Yarkend'ning a'lemi* “Yarkend'in en/çok iyi âlimi” ve *revâc-ı dihende-i şerî 'at* “şeriatın lütfunun itibar ettiği” gibi satırlarda yer alan dilsel göstergeler Ömer Baki'nin bu durumunu vurgulamak için kullanılmıştır. Ancak bu güçlü vurgulamaya rağmen üzerinde durduğumuz tezkirelerde çok sık tekrar eden “âlimler, bilginler” anlamına gelen Arapça *ulema* kelimesinin söz konusu metinlerdeki mesleki alanı çok açık değildir. Bize göre “din âlimliği” hususiyle “Kelam, Kur'an âlimliği” için kullanılmış olabilir. Çünkü bölgenin ve dönemin yine birincil kaynakları arasında yer alan ve doğrudan devleti yönetenlerin elinden çıkan tarihli, mühürlü soyurgal ve tarhanlık yarlıklarında pek çok meslek grubu ayrıntılı bir biçimde sıralanır. Söz konusu belgelerde ulema sınıfı, kalıplaşmış şu Farsça isim öbeği içinde sıralanır: *Ulemâ-yı huçeste-i Kelâm* “Kelamın mübarek âlimleri” (MS Turk 70 Doc. 11 (1): 7. satır; (2): 8. satır; MS Turk 70 Doc. 10: 7. satır). Yarkend Hanlığına ait resmî belgelerdeki bu veriler düşünüldüğünde tezkirelerde bahsi geçen Ömer Baki'nin de içinde yer aldığı ulema sınıfının “Kur'an, Kelam âlimleri” olabileceği akla gelmektedir.

Söz konusu tezkirede Ömer Baki için kullanılan Farsça *āhünd ~ āhün (ākhwund ~ ākhün)* “a theologian, preacher; orator; a tutor” (Steingass 1930, s.26b) kelimesi de mesleki ve unvan açısından önemli bir dilsel göstergedir. “Efendi, hâce, müderrisîn, okumuşlara mahsus unvandır”

(§S 6b) anlamlarına gelen kelime, Karahanlı Türkçesinden itibaren Türk dilinde kullanılmış olup hanlıklar dönemi kaynaklarında “dinî bir unvan” (Güler 2022, s.569) olmasının yanında “bilgili, medrese eğitimi almış, vakıf mülkünün idari işlerine karışan ve yargı yetkisi bulunan din adamı” (Kamalova 2020, s.259; Koç 2017, s.120) gibi geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Özellikle kaynaklardaki “din adamları ve yargıçların başı” anlamındaki *âlim-ahun* (Koç 2017, s.120) isimlendirilmesi de ilgi çekici bir diğer veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesleki ve bir unvan adı olan *ahund*'un anlam ve kullanım alanıyla ilgili bu sözlüksel bilgiler ile *Tezkire-i Hâcegan*'daki ifadeler bağlamsal olarak göz önünde bulundurulunca Ömer Baki'nin dönemin önde gelen okumuş, bilgili, “şeriat lütfunun itibar ettiği” (*revâc-ı dihende-i şerî'at*) bir din adamı hatta “ulemanın tamamı” (*tamâm-ı ulemâlar*) ve “Yarkend'in en/çok iyi âlimi” (*Yarkend'niñ a'lemi*) gibi göstergelerle birleştirildiğinde bir *âlim-ahun(d)* olabileceğini düşündürmektedir. Ancak aynı tezkirenin bir sonraki örneğinde (bk. 81a/7-8) ve *Kıssa-i Hazret-i Hâce Afak ve Yusuf Hâce ve Hâce Cihan* tezkiresindeki birinci (bk. 69a/4-6), dördüncü (bk. 112b/1-2) ve beşinci (bk. 113a/13-14) örneklerde Ömer Baki'ye yönelik hitapla birlikte *ahund* unvanının işlevinin de genişleyip farklılaştığı düşünülmektedir.

Arap harfli orijinal metin:

Transkripsiyonlu metin: Hazret-i Hocam, ‘Ömer Bâkî Âhünd’ni çarlatıp kelip ayttı ki: “Ey Âhünd, siz barıp Gâzî’ni alıp kelgey-siz, kelmeydür (81a/7-8).

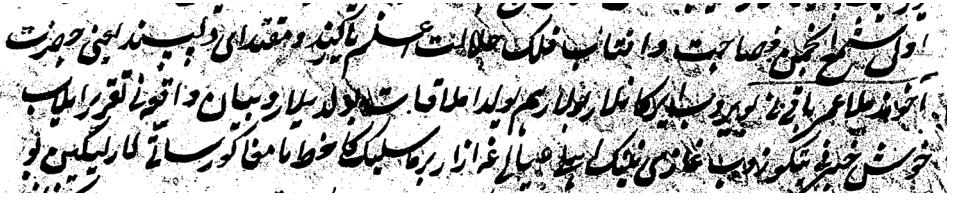
Aktarım: *Hazret-i Hocam, Ömer Baki Ahund’u çağırtdı, gelince dediler ki “Ey Ahund, siz gidip Gazi’yi alıp geliniz, <çünkü kendisi> gelmemiştir.”*

Aynı tezkirede geçen yukarıdaki ifadelerde de yine aynı şekilde Ömer Baki için bir mesleki ve unvan adlandırması olan *ahund* kullanılmış olup, ayrıca kendisine müstakil olarak unvanı olan “ahund” ile de hitap edilmiştir. Bu hitap şekli ve kullanımı Türk kültüründe mevcut olup “mâbeyinci” görevi olan *hacib* unvanlı Yusuf Has Hacip’i hatırlatmaktadır. Mesleki ve/veya unvan hitabından sonra kendisine verilen emir/görev içerikli cümle, Ömer Baki’nin üst düzey bir devlet görevlisi yani idari bir görevinin olduğunu da göstermektedir.

b. Kıssa-i Hazret-i Hâce Afak ve Yusuf Hâce ve Hâce Cihan’da Ömer Baki’den bahsedilen satırlar ve değerlendirilmesi: Nakşibendi şeyhi ve Kâşgar idarecisi Hidayetullah Afak Hoca (ö.1105/1693) ile babası Hoca Yusuf’un (ö.1062/1652) hayatını anlatan tezkirelerden birisi de Bodleian Kütüphanesinde MS IND. INST. TURK 3 numarada kayıtlı 123 yapraklık *Kıssa-i Hazret-i Hâce Afak ve Yusuf Hâce ve Hâce Cihan* adlı eserdir. Afak Hoca ve etrafındaki

insanların hayatlarını konu edinen tezkireler Hocalar Devri Uygur tezkireciliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Bugün İsveç, Özbekistan, Çin gibi çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde Afak Hoca ve dönemin siyasi ve sosyal olaylarını anlatan yazma eserler bulunmaktadır (bk. Çiçek 2019, s.20-21). Birbirine yakın veya birbiriyle örtüşen bu yazmalar incelendiğinde bunların her zaman tek bir tezkirenin nüshaları değil de aynı konunun varyantları olabileceğini de hatırlamak gerekir. Örneğin bizim üzerinde inceleme yapma fırsatı bulduğumuz *Kıssa-i Hazret-i Hacı Afak ve Yusuf Hacı ve Hacı Cihan* adlı tezkire ile Muhammed Sadık Kâşgari tarafından yazılan *Tezkire-i Azizân (Tezkire-i Hâcegan)* (Gezici 2019; Kumru 2016) metinlerinde örtüşen pek çok noktayla karşılaşmak mümkündür.

1. Arap harfli orijinal metin:

Transkripsiyonlu metin: Ol şem ‘-i encümen-i feşâhat ve âf-tâb-ı felek-i celâlet, a ‘lem-i Yarkend ve muktedâ-yı dil-pesend ya ‘nî **Hâzret-i Âhünd Mollâ ‘Ömer Bâkî**’ni buyrup êrkenler. Bular hem yolda mülâkât boldılar ve beyân-ı vâkı‘anı takrîr eylep hõş haberni yêtküzüp Gâzî ‘niñ ehli ‘iyâlîğa âzâr bërmeslikke hatt-ı tamğa kórsettiler (69a/4-6). (krş. Gezici 2019, s.442).

Aktarım: *O fesahat meclisinin mumu ve ululuk göğünün güneşi, Yarkend âlimi, gönüllerin beğendiği kendisine uyulan (kişi) yani Hazret-i Ahund Molla Ömer Baki’yi buyurmuşlardır. Bunlar da yolda konuştular ve olayları anlatıp güzel haberi ulaştırıp Gazi’nin ailesini rahatsız etmemek üzere mühürlü hat gösterdiler.*

Kıssa-i Hazret-i Hacı Afak ve Yusuf Hacı ve Hacı Cihan’da Yarkend âlimleri arasında büyüklüğü ile vurgulanan Ömer Baki’nin, kaynaklarda ileri sürülen (bk. İltebir 2007, s.96; Osman 2012, s.46) tanınırlığına tanık olmaktadır. *Tezkire-i Hâcegan*’da olduğu gibi bu tezkirede de Ömer Baki “Yarkend’in en/çok iyi âlimi”dir (*a ‘lem-i Yarkend*). Ayrıca bu tezkiredeki satırlarda fikir ve davranışları ölçü olarak benimsenen, örnek alınan ve gönüllerin beğendiği bir kişilik olarak nitelendirilen Ömer Baki’nin bu saygınlığı “hazret” kelimesi ile vurgulanmaktadır. Bu satırlarda dikkat çeken bir diğer dilsel gösterge ise Ömer Baki’nin mesleki ve unvan kullanımında çok sık karşılaştığımız “ahund”un yanı sıra “molla” kelimesini de görmemizdir. Arapça bir kelime olan “molla”, “mullā; A schoolmaster, doktor, a learned man, a judge, a priest” (Steingass 1930, s.1303a) anlamlarında kullanılmaktadır. “Molla unvanı “kadı, medrese hocası, imam, hoca, âlim” gibi anlamlarla Karahanlı devrinden itibaren Türk dillerinde yaygın olarak kullanılır (Güler 2022, s.524). Yine Çağdaş Uygurcada da kullanılan kelime, “1. Molla. 2. Bilgin, hoca, okumuş” (Necip 2008, s.274); *mulla* “eğitilmiş kimse, okuma yazma öğrenmiş kimse” (Yıldırım 2014, s.190) ve *damolla* biçiminde “1. Medrese ve yüksek dereceli

dinî mekteplerin müderrisi, öğretim elemanı 2. Dini ve ilmi bol, geniş kimse” (UTİL III. 29) anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla Doğu Türklük sahası için “okumuşluk, bilgili olma, öğrenme, öğretme, hocalık, medrese hocalığı” gibi kullanım alanlarıyla bir eğitim alanıyla ilgili bir mesleğe gönderim yapan “molla” unvanı, bağlamsal ve dönemsel kullanımıyla Ömer Baki'nin (medrese) hocalığına, öğreticiliğine yani ilmî yönüne işaret etmektedir. Ömer Baki için pek çok yerde geçen “ahund” unvanı ile “molla” unvanının bu satırlarda yan yana kullanılması dikkat çekicidir. Şöyle ki bizce “molla” unvanı Ömer Baki'nin ilmî alandaki (medrese) hocalığını; “ahund” ise yönetici sınıf için görevli ve güvenilir bir din adamı, görevli bir sözcü oluşunu göstermektedir.

2. Arap harfli orijinal metin:

Transkripsiyonlu metin: (...) Sā‘atidin keyin a‘lem ‘Ömer Bākī Āhūnd başlıġ heme-i ‘ulemālar ve Ġ<ā>zī başlıġ ve cemī‘-i ümerālar aytadurlar ki: “Ey pād-şāh-ı dīn-penāh ġazretleridin ayrılıp bizlerġe ġayāt-ı dūnyevī ve ma‘īšet-i temettu‘āt-ı rūz-gār-ı ‘ālem ġarāmdur (90a/12-14).

Aktarım: *Bir süre sonra âlim Ömer Baki Ahund başta olmak üzere ulemanın hepsi ve Gazi başta olmak üzere beylerin tamamı söylemişlerdir: “Ey dinin koruyucusu sultanın huzurlarından ayrılıp dünyevi hayat ve âlem rüzgârının getirdiği ömür bizlere haramdır.*

Yukarıdaki satırlarda Ömer Baki'nin diğer satırlarda olduğu gibi “en/çok iyi âlim” (a‘lem) nitelendirmesi ve “ahund” unvanıyla birlikte kullanıldığı görülür. Bir de dönemin âlimleri genel bir adlandırma olan “ulema” kelimesi ile yer alırken Ömer Baki hususi olarak ismiyle zikredilmiştir. Hatta “başta Ömer Baki Ahund ve ulemalar” (‘Ömer Bākī Āhūnd başlıġ heme-i ‘ulemālar) şeklinde Ömer Baki'nin öncelendiği dikkat çeker.

3. Arap harfli orijinal metin:

همان خواصه ما بان بیدکنج تو قوز کر بلندی تخت سلطنت و ابرر ار لوبدور لار او کت قولدار
 و نه نه شریعت غرا و رنجای مردم سلاطین و فقرا بوی علمای صاحب احترام و فضلالی و احکام
 اعلم بایکند آخوند عمراتی و اخوند حاجی عبداحمد و اخوند حاجی عبداحمد آخوند شمس عبدالقادر
 آخوند ملا عبدالقادر تا آخر و جب قول او امیران و صاحب سلطنت و مشرک است لاکر که حکیم بایکند غازی بیک
 اشکافه باز بیک سلطان بیک شاه یعقوب بیک و اندیس و او زکام امیران بایکند بایک اولیور و دیور

Transkripsiyonlu metin: Cihan H'ācem māh-tābān yaŋlıg tokuz kez belendī taht-ı saltanatda ber-qaṛār bolupdurlar. Oñg kolda revāc-ı dihende-i şerī'at-ı ğarrā ve reh-nümā-yı merdüm-i selāṭin ve fuqarā ya'ni 'ulemā-yı şāhib-i ihtirām ve fuṣalā-yı vācibū'l-ikrām; a'lem-i Yarkend **Āhünd 'Ömer Bākī** ve Āhünd Hāci 'Abdu'llāh ve Āhünd Hāci 'Abidu'llāh, Āhünd Şāh 'Abdu'l-kādir, Āhünd Mollā 'Abdu'l-kāhir, tā āher. Ve çep kolda emirān-ı şāhib-i haşmet ve şevketler ki hākim-i Yarkend Gāzi Bēg, Eşikağa Niyāz Bēg, Sulṭān Bēg, Şāh Ya'Kūb Bēg ve andın özge hem emirān-ı Yarkend cā-be-cā oturupdurlar (97b/11-14).

Aktarım: Cihan Hacem dolunay gibi dokuz katlı yüceliğin saltanat tahtında oturmuştur. Sağ tarafta nurlu şeriat lütfunun itibar ettiği ve sultanların ve fakirlerin yol göstereni yani ihtiram sahibi ulema ve cömert olan fazilet sahipleri; Yarkend'in âlimi Ahund Ömer Baki ve Ahund Hacı Abdullah ve Ahund Hacı Abidullah, Ahund Şah Abdülkadir, Ahund Molla Abdülkahir, diğerleri. Ve sol tarafta haşmet ve şevket sahibi emirler ki Yarkend Hâkimi Gazi Bey, Eşikağası Niyaz Bey, Şah Yakup Bey ve ondan başka da Yarkend emirleri sırayla oturmuşlardı.

Bölgenin dinî-siyasi gücü elinde bulunduran yönetici sınıfının sağ tarafında hiyerarşik bir sıralama içinde verilen Ömer Baki, yine mesleki ve unvan adlandırması "ahund" ile beraber ve de Yarkend'in en/çok iyi âlimi (a'lem-i Yarkend **Āhünd 'Ömer Bākī**) nitelendirilmesiyle ulema zümresinde ilk sırada yerini almıştır.

4. Arap harfli orijinal metin:

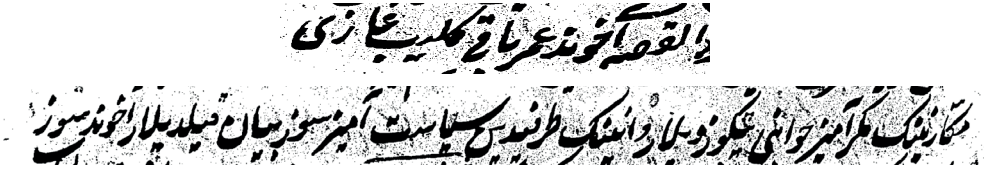
حضرت خواصه ما بان بیدکنج تو قوز کر بلندی تخت سلطنت و ابرر ار لوبدور لار او کت قولدار
 و نه نه شریعت غرا و رنجای مردم سلاطین و فقرا بوی علمای صاحب احترام و فضلالی و احکام
 اعلم بایکند آخوند عمراتی و اخوند حاجی عبداحمد و اخوند حاجی عبداحمد آخوند شمس عبدالقادر
 آخوند ملا عبدالقادر تا آخر و جب قول او امیران و صاحب سلطنت و مشرک است لاکر که حکیم بایکند غازی بیک
 اشکافه باز بیک سلطان بیک شاه یعقوب بیک و اندیس و او زکام امیران بایکند بایک اولیور و دیور

Transkripsiyonlu metin: Hāzret-i H'āce Cihān H'ācem, a'lem-i vaqt **Āhünd 'Ömer Bākī** ĩ'ni çarlatıp aydılar ki: "Ey **Āhünd** barıp Hākim Gāzi Bēg'ni pend <ve> naşihat berip kelgey siz, bā'is ne bolupdur kelmeydür?..." (112b/1-2).

Aktarım: *Hazret-i Hoca Cihan Hacem, zamanın bilgini Ahund Ömer Baki'yi davet edip söylediler: "Ey Ahund, gidip Hâkim Gazi Bey'e nasihat edip gelin, ne oldu da gelmemiştir?"*

Tezkire-i Hacegan'daki satırlarla (krş. 81a/7-8) benzeyen bu ifadelerde Ömer Baki "zamanın en/çok iyi âlimi" (*a'lem-i vaqt Âhünd 'Ömer Bâkî*) olarak nitelendirilmektedir. Diğer satırlarda karşılaşılan "Yarkend'in en/çok iyi âlimi" yerine sınırları daha geniş çizilen bir ifadeye büründürülmüş ve "zamanın en iyisi" olarak tanımlanmıştır. Bütün bu ifadeler elbette Ömer Baki'nin yaşadığı çağda ve varlık alanı gösterdiği muhitte son derece etkili bir isim olduğunu vurgulama çabasıdır. Yine bu satırlardan hareketle yapılabilecek bir diğer çıkarım ise Ömer Baki'nin bölgenin yönetici sınıfı ile ümera ve/veya hâkim begler arasında bir tür *elçilik*, *sözcülük* görevlerini üstlendiğidir. Bu yönüyle Ömer Baki, bölgedeki dinî-siyasi oluşumun iç meselelerinde sorunların çözümüne katkı sağlayan böylece arabuluculuk veya sözcülük yapan bir *ahund* "âlim ve güvenilir din adamı" olarak görünmektedir. Zira kendisine Hâkim Beg olan Gazi Bey'e gidip birtakım sözler (*pend ve nasihat*) iletilmesi istenir: *Ey Âhünd barıp Hâkim Gâzî Bêg'ni pend <ve> naşihat berip kelgey siz.*

5. Arap harfli orijinal metin:

Transkripsiyonlu metin: El-kıışsa: Âhünd 'Ömer Bâkî kelip Ğâzî-i mekkârınġ mekr-âm iz cevâbnı yetküzdiler ve anınġ tarafından siyâset-âmîz söz beyân kıldılar (113a/13-14).

Aktarım: *Kıssa: Ahund Ömer Baki gelip hilekâr Gazi'nin hileli cevabını ulaştırdılar ve onun tarafından siyasi içerikli sözler beyan ettiler.*

Uygur tezkireleri arasında Ömer Baki ile ilgili tespit edebildiğimiz bu son satırlarda yine daha önce görülen "ahund" mesleki ve unvan adlandırması kullanılmıştır. Aynı zamanda bir üst örnekte (bk. 112b/1-2) zikrettiğimiz Ömer Baki'nin *elçilik*, *sözcülük* görevi burada da anlaşılmaktadır. Bu da kendisinin yönetici sınıf için ne kadar güvenilir bir isim olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Geç dönem Çağatay ediplerinden Yarkendli Ömer Baki'nin biyografisiyle ilgili Türkoloji literatüründe yeterli ve doyurucu bilgiler bulunmadığı için dönemin birincil kaynak ve belgelerine dayandırılan bir tarama ve inceleme yapılmış ve özellikle Hocalar Devri Uygur tezkireciliğinin bu konuda son derece önemli olduğu anlaşılmıştır. Uygurların yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan bölgesinde yazılan ve daha çok filolojik açıdan geç dönem Çağatay Türkçesi özelliklerini yansıtan tezkirelerden makalemizin araştırma konusu olan Ömer Baki

hakkında verilere ulaşabildiğimiz iki tezkire ön plana çıkmaktadır: 1. *Tezkire-i Hacegan*. 2. *Kıssa-i Hazret-i Hace Afak ve Yusuf Hace ve Hace Cihan*.

Her iki tezkire üzerinde metin bağlamalı bir okuma ve değerlendirme yapıp Ömer Baki'nin geçtiği toplam yedi yerdeki satırlar incelenmiştir. Bu satırlarda kendisiyle ilgili kullanılan niteleyici ifadeler, mesleki ve unvan adları ve yönetici erkle beraber ve o erke göre isminin zikredilişi, Ömer Baki'nin bulunduğu sosyo-kültürel ortam ve bulunduğu dinî-siyasi muhitteki konumu hakkında somut dilsel veriler sunmuştur. Bu verilerin bilgiye dönüştürülmesi ve literatüre kazandırılması amaçlanan çalışmada kaynaklarda çok açık bir biçimde vurgulanmayan Ömer Baki'nin, döneminin önemli edebiyat ve sanat adamı oluşunun yanı sıra “molla” ve “ahund” unvanlarını hak eden bir hoca, bir bilgin ve bir din adamı/görevlisi olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda Yarkend ulemasından oluşu hatta “Yarkend'in ve dönemin en/çok iyi âlimi” (*a'lem-i Yarkend, a'lem-i vakt*) olduğu kendisinden bahseden hemen tüm satırlarda belirtilmiştir. Bir diğeri ise bazı satırlarda karşılaşılan Ömer Baki'nin bölgenin yönetici sınıfı ile ümera ve/veya hâkim begler arasında bir tür *elçilik, sözcülük* görevlerini üstlenmesidir. Özellikle iç meselelerin çözümünde rol oynayan, yerine göre kendisine danışılan bir müşavirdir. Tüm bu metin bağlamsal verilerle sınırlarını çizmeye çalıştığımız mesleki alanlardaki başarı ve hareketliliği, Ömer Baki'nin dönemin eğitim modeline uygun yetişmiş çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Ömer Baki; *ulema* zümresine mensup iyi bir din (Kelam) âlimi, *molla* unvanı ile ilmî sınıfa mensup bir medrese hocası; *ahund* unvanı ile yönetici sınıf için yerine göre elçi veya sözcü görevli ve güvenilir bir din adamıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdurrahim, K. (2012). *Kaşkar Edipliri (Uygur edebiyatı kısmı)*. Urumçi: Kaşkar Uygur Neşriyatı.
- Albayrak, N. (1995). Ferhad ve Şirin. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12, 388-389.
- Alpargu, M. (2002). Türkistan Hanlıkları. *Türkler*, 8, 557-605.
- Alper S. (2016). *Ömer Baki Hamse-i Nevayî II Leylî vü Mecnun*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bakırcı, F. (2016). *Ömer Baki Hamse-i Nevayî I Ferhad ü Şirin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bakırcı, F. (2020). Ömer Bâkî. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/omer-bakii>. Erişim tarihi: 26.11.2022.
- Bloch, E. (1993). *Catalogue des manuscrits Turcs*. Bd. II. Paris.

- Çavuşoğlu, H. (2015). Mensur bir Ferhâd-nâme örneği: Ömer Bâkî'nin Ferhâd-nâmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*. Volume 10/8. Spring, 731-770.
- Çelik, M. B. (2012). Saidiye Hanlığı ve Hocalar devri kaynakları (1514-1762). *History studies international journal of history*. Volume 4, 65-89.
- Çiçek, S. (2019). *Kıssa-i Hoca Afak ve Yusuf Hoca ve Hoca Cihan (62a / 23 - 123b) : Dil incelemesi – metin – dizin – tıpkıbasım*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, T. G. (2018). Ali Şir Nevayî'nin Leyli vü Mecnunu'nun 18. yüzyılda Doğu Türkçesiyle yapılmış mensur bir yeniden yazımı: Ömer Baki'nin Leyli [vü] Mecnun Mesnevisi. *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (JTS/TUBA)*, Volume 49/II, 203-227.
- Gezici, N. (2019). *Muhammed Sâdıķ Kâşgarî Tezkire-i 'Ėazîzân inceleme-metin-dizin*. (yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gezici, N. (2021). Muhammed Sâdıķ Kâşgarî'nin Tezkire-i Azîzân adlı eseri ve dil özellikleri üzerine. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, VII/13, 257-305.
- Güler, M. (2022). *Modern Uygurcadaki unvan ve meslek adlarının tarihsel karşılaştırmalı incelenmesi*. (yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hofman, H. F. (1969). *Turkish literature A bio-bibliographical survey*. Section III, part I: Authors. Utrecht.
- İltebir, A. B. (2007). Ömer Baki. *Türk dünyası ortak edebiyatçıları ansiklopedisi*, 7 (O-S). İstanbul: AKM yayınları.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri kültürü ve Türk dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kamalova, Z. (2019). *Hüdayar Han döneminde Hokand Hanlığı (1845- 1875)*. (yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, D. (2017). Çokan Valihanov'un Mançu işgali altındaki altı Uygur Vilayeti'nin idarî yapısı üzerine bazı müşahedeleri. *Tarih dergisi*, 66, 107-128.
- Kumru, C. (2016). *Muhammed Sâdıķ Kaşgârî'nin Tezkire-i Hâcegân adlı eserinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (İklil Kurban, çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Osman, G. (2012). *Kaşkar Klassik edebiyatı*. Urumçi: Kaşkar Uygur Neşriyatı.
- Öger, A. (2010). Uygur Türkleri arasında tezkirecilik geleneği ve 18. yüzyılda yazılmış bir tezkire örneği Tezkire-i Ezizân. *Klasik Türk edebiyatında biyografi sempozyumu*. Ankara: AKM Yayınları, 533-544.
- Ömer Baki, *Ferhad ü Şirin*. BN: Bibliothèque nationale supplement Turc 973 nu. 1b-65a.
- Özarslan, M. (2006). *Ferhat ile Şirin mukayeseli bir araştırma*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Recep, Berat (1995). Ferhad-Şirin, Ümer Baki Yarkendiy. *Bulak Dergisi*, 4, 5-46, Urumçi.
- Shwarz, H. G. (1976). The Khwajas of Eastern Turkestan. *Central Asiatic journal*. Volume XX/4, 266-296.
- Steingass, F. (1930). *Persian-English dictionary*. London.
- Şeyh Süleyman Efendi (ŞS) (1298/1882). *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî*. Türk Dilleri Araştırmaları, 13 (2003), İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1952). Türk edebiyatında Hüsrev ü Şirin ve Ferhâd ü Şirin yazar şairlerimiz. *Türk Dili Aylık Fikir ve Edebiyat Dergisi*, 1/10, 567-573, Ankara.

- Timurtaş, F. K. (1959). Türk edebiyatında Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn hikâyesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX, 65-88. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi basımevi.
- Tuğ, K. (2004). *Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- _____. (1992). *Uygur Tilinin İzahlık Lügiti* III. (UTİL III). Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Yıldırım, F. (2014). *Kâşgar ve Yarkend ağzı sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- MS Turk 70 Document 11 (1) (seq. 15). *Sultan Mahmud Han'ın soyurgical yarlığı (1038/1628)* Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi: Central Asian Documents.
- MS Turk 70 Document 11 (2) (seq. 16). *Yolbars Han'ın soyurgical yarlığı (1073/1662)*. Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi: Central Asian Documents.
- MS Turk 70 Document 10 (seq. 14). *Muhammed İsmail Han'ın soyurgical yarlığı (1088/1677)*. Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi: Central Asian Documents.